

to zginęli zamęczeni nasi czcigodni koledzy, to z chlubą możemy sobie powiedzieć; cierpielśmy za sprawę słuszną" (ss. 75—76).

W zakończeniu powiedzieć trzeba jeszcze jedno: *Wspominki z obozu w Sachsenhausen* prof. S. Pigonia stanowią lekturę prawdziwie krzepiącą, podtrzymującą wiarę i ufność w człowieczeństwo Człowieka.

Władysław Tomaszewski

Bibliographie des deutschen Schrifttums zum Völkerrecht, 1945—1964. Bearbeitet von Dietrich Rauschning. Hansischer Gildenverlag, Hamburg 1966, 569 ss.

Równocześnie z szybkim rozwojem piśmiennictwa prawnomiędzynarodowego rośnie zapotrzebowanie na szczegółowe, a zarazem przejrzyste i właściwie usystematyzowane bibliografie. Instytut Nauk Prawnych PAN wydał już bibliografię piśmiennictwa polskiego dotyczącego problematyki prawnomiędzynarodowej¹. Niedostateczna jest natomiast informacja na temat piśmiennictwa zagranicznego. Brakuje na ogół osobnych, całościowych opracowań bibliograficznych literatury prawnomiędzynarodowej obcych państw. Często trzeba ograniczać się do korzystania tylko z bieżących przeglądów bibliograficznych, zamieszczanych przez poszczególne czasopisma. Z dużym więc zadowoleniem należy odnotować wydanie przez Instytut Prawa Międzynarodowego przy Uniwersytecie Kilońskim bibliografii niemieckiego piśmiennictwa prawnomiędzynarodowego (NRD i NRF) za lata 1945—1964.

Bibliografię zebrał i opracował współpracownik tego Instytutu, dr D. Rauschning, współautor znanego, trzytomowego słownika prawa międzynarodowego H. J. Schlochauera (*Wörterbuch des Völkerrechts*. Berlin 1960—1962) oraz autor licznych studiów (m. in. na temat Kanału Sueskiego) i artykułów z zakresu prawa międzynarodowego. Przedmowę do książki D. Rauschninga napisał dyrektor Instytutu Prawa Międzynarodowego przy Uniwersytecie Kilońskim prof. dr E. Menzel, autor cennego podręcznika i licznych studiów prawnomiędzynarodowych, który — wyłamując się z jednolitego frontu zachodniemieckich prawników — od kilku lat ostro atakuje niektóre rewizjonistyczne koncepcje „prawne” oficjalnej propagandy NRF w rodzaju *Recht auf die Heimat*.

Książka D. Rauschninga składa się ze wstępu, w którym autor wyjaśnia zasady układu materiału; z usystematyzowanej bibliografii i z indeksu nazwisk autorów, których prace zostały uwzględnione w bibliografii.

Recenzowana praca obejmuje 7576 pozycji. Są to materiały wysoce zróżnicowane: podręczniki, monografie, dysertacje doktorskie, artykuły w czasopismach i w pracach zbiorowych; prace wydane drukiem i powielane. Wyzyskano poszczególne hasła słownika H. J. Schlochauera stanowiące dla wielu dziedzin podstawową literaturę. Recenzje są uwzględnione tylko wtedy, gdy ukazały się pod własnym tytułem. Słusznie natomiast pominięto teksty wyroków, umów i urzędowych oświadczeń publikowanych w licznych źródłach.

Bibliografia zawiera prace, które wydano w NRD i NRF. Konsekwentnie uwzględniono opracowania obcych autorów, które ukazały się w Niemczech, w tym też 10 autorów polskich, natomiast nie zamieszczono tytułów niemieckich, opublikowanych za granicą.

¹ *Międzynarodowe prawo publiczne*. W: *Polska bibliografia prawnicza*. Instytut Nauk Prawnych PAN, zeszyt 2 (lata 1944—1959). Warszawa 1962, PWN ss. 392—435 i zeszyt 4 (lata 1960—1964). Warszawa 1966, PWN, ss. 325—360 oraz bieżąca bibliografia (*Polska bibliografia prawnicza* pod red. J. Zakrzewskiej) w „Państwie i Prawie”.

Bibliografia jest tematycznie usystematyzowana i składa się z czternastu części, które z kolei dzielą się na działy. Część pierwsza obejmuje prace dotyczące ogólnych i podstawowych problemów, przy czym autor wyróżnia trzy działy: podręczniki i dzieła zbiorowe, zadania, metody i organizacja nauki prawa międzynarodowego oraz teoria prawa międzynarodowego.

W drugiej części autor grupuje publikacje odnoszące się do historii prawa międzynarodowego. Część trzecia zatytułowana *Państwa i inne tradycyjne podmioty prawa międzynarodowego* składa się z siedmiu działów: *Stolica Apostolska i Zakon Maltański*; *Problemy zasadnicze państw w prawie międzynarodowym*; *Prawnomiędzynarodowe stanowisko Niemiec*; *Prawnomiędzynarodowe problemy europejskich państw (poza Niemcami)*; *Prawnomiędzynarodowe problemy państw Afryki*; *Prawnomiędzynarodowe problemy państw Azji*; *Terytoria zależne*. Część czwarta poświęcona jest problematyce przestrzeni w prawie międzynarodowym. Kolejne cztery działy dotyczą: spraw terytorium państwowego, rejonów polarnych, międzynarodowego prawa morskiego, prawa powietrznego i kosmicznego.

Część piąta obejmuje publikacje związane ze stanowiskiem jednostki i grupy w prawie międzynarodowym i rozbita jest na następujące działy: *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa jednostek*. *Prawa człowieka w prawie międzynarodowym*; *Przynależność państwowa*; *Prawo cudzoziemców*; *Międzynarodowe prawo karne*; *Przesiedlenia grup ludności*; *Prawo samostanowienia*; *Prawo mniejszości i narodowości*.

Część szоста dotyczy problematyki międzynarodowych organizacji i zawiera osiem działów, m. in. wyodrębniono tutaj problematykę ONZ i organizacji wyspecjalizowanych, organizacji militarnych sojuszków, politycznych organizacji regionalnych, gospodarczych organizacji regionalnych, europejskich organizacji integracyjnych.

Część siódma dotyczy prawa dyplomatycznego, poselskiego i konsularnego. Ósma część odnosi się do czynności prawnych, które autor dzieli na jednostronne umowy i konkordaty. W części dziewiątej zgrupowano w sześciu działach literaturę na temat międzynarodowej współpracy w dziedzinie gospodarki, wymiaru sprawiedliwości, prawa i kultury.

Część dziesiątą poświęcono prawu odszkodowawczemu z tytułu czynności niedozwolonych i interwencji. Część jedenasta grupuje literaturę na temat pokojowego rozstrzygnięcia spraw. Dwunasta część dotyczy środków zapobiegania wojnie. Trzynasta część zawiera literaturę związaną z problematyką neutralizacji i neutralności. Ostatnia czternasta część (podzielona na pięć działów), dotyczy prawa wojennego.

Działy dzielą się z kolei na grupy, podgrupy itd. W ramach najmniejszych jednostek tematycznych pozycje ułożone są chronologicznie, a następnie uszeregowane w porządku alfabetycznym.

Systematyka przyjęta przez D. Rauschninga, aczkolwiek czasami wydaje się dyskusyjna, jest opracowana właściwie. Należy to tym bardziej podkreślić, że przed autorem stały bardzo poważne trudności. Trzeba było np. rozstrzygnąć, gdzie zakwalifikować wypadki precedensowe — do historii czy też do odpowiednich grup rzeczowych. Problem stanowiło też międzynarodowe prawo gospodarcze, które dzisiaj w dużej mierze jest regulowane w ramach organizacji międzynarodowych. Trudności klasyfikacyjnych dostarczała też problematyka niemiecka, której dotyczy olbrzymia część niemieckiego piśmiennictwa prawnomiędzynarodowego. Niektóre ogólne zagadnienia prawa międzynarodowego (jak tematyka uznania pozycji prawnej państwa, spraw terytorialnych, przesiedleń ludności, zbrodni wojennych, konfiskaty majątku, okupacji obcego terytorium) są w tym piśmiennictwie przeważnie traktowane w związku z aktualną problematyką niemiecką. Trzeba więc było dokonać istotnych korektur tradycyjnej systematyki prawnomiędzynarodowej tak, by

uwzględniła ona nowe kierunki rozwojowe prawa międzynarodowego, a zarazem brała pod uwagę nierównomierne rozłożenie literatury.

Niewątpliwie poważnej pracy wymagało samo zebranie materiału. Aczkolwiek istniały już poszczególne bibliografie tematu, ale należało je zweryfikować i w istotny sposób uzupełnić, choćby dlatego, iż dotyczyły one tylko pierwszych lat powojennych². W tym celu autor wykorzystał ogólne bibliografie, wydawane przez *Deutsche Bibliothek* we Frankfurcie n. Menem i *Deutsche Bücherei* w Lipsku oraz wyniki ankiety, którą wysłał do ponad 100 autorów. W ten sposób mogły być uwzględnione również nefachowe pisma, w których ukazywały się opracowania dotyczące problematyki prawnomiędzynarodowej.

Należy podkreślić fakt włączenia do bibliografii prac prawnomiędzynarodowych powstałych i opublikowanych w NRD, choć można wysunąć zastrzeżenia co do ich kompletności. Warto tutaj zaznaczyć, iż autor, odrzucając rewizjonistyczne słownictwo zachodnioniemieckie używa poprawnej nomenklatury. Spośród pozycji, które ukazały się w Niemczech zachodnich opuszczono studium R. Bierzanka pt. *Volksgruppenrecht und „Heimatrecht“* (w: *Heimatrecht in polnischer und in deutscher Sicht*. Leer 1962, ss. 10—38).

Z punktu widzenia zawartości uwzględnione zostały — poza pracami prawnomiędzynarodowymi w ścisłym tego słowa znaczeniu — również tylko pośrednio związane z prawem międzynarodowym, a więc prace, które dotyczą problemów podlegających ocenie z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Przyjęcie tej zasady można uznać za słuszną, jednakże jej realizacja w praktyce musi budzić wątpliwości. W bibliografii znalazło się bowiem szereg rozpraw politycznie tendencyjnych. Wymieńmy tutaj np. urzędową dokumentację na temat „wypędzenia” ludności niemieckiej i inne rewizjonistyczne zachodnioniemieckie publikacje dotyczące historii (a nie aspektów prawnomiędzynarodowych) przesiedlenia ludności niemieckiej. Ostatecznie też duża część licznych zachodnioniemieckich prac zamieszczonych w omawianej bibliografii należy w istocie do polityki i propagandy.

Pomijając drobne usterki i pewne zastrzeżenia czy wątpliwości, bibliografię D. Rauschninga należy uznać za starannie opracowaną, o bardzo dobrej systematyzacji (znacznie bardziej rozbudowanej niż we wspomnianej wyżej *Polskiej bibliografii prawniczej* Instytutu Nauk Prawnych PAN) i dla osób zainteresowanych problematyką prawnomiędzynarodową i niemiecką o dużym znaczeniu.

Piotr Lippóczy

ANTONI CZUBIŃSKI: *Revolucja 1918—1919 w Niemczech*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1967, 190 ss.

Spod pióra A. Czubińskiego wyszło bardzo interesujące, syntetyczne opracowanie przewrotu politycznego w Niemczech w 1918—1919 r., ze szczególnym uwzględnieniem jego stosunku do tworzenia się państwa polskiego w tym czasie. Moment ukazania się pracy Czubińskiego był związany z 50-rocznicą Rewolucji Październikowej w Rosji i przypadającą w 1968 r. 50-rocznicą przewrotu w Niemczech oraz Powstania Wielkopolskiego.

Czubiński rozpatruje wydarzenia z pozycji komunisty zaangażowanego w sprawę rewolucji socjalistycznej. Jednocześnie spojrzenie autora jest trzeźwe i reali-

² *Bibliographie des deutschen Schrifttums über Völkerrecht und ausländisches öffentliches Recht 1945—1954*. Hamburg, Forschungsstelle für Völkerrecht und ausländisches öffentliches Recht der Universität Hamburg, 1952—1954, cz. I, (126 ss.), cz. II, (153 ss.).